

СТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

У роботі запропоновано комплексний підхід до оцінювання фінансової діяльності підприємств, сутність якого полягає в поєднанні традиційних статистичних методів, що використовуються в практичній діяльності, та багатовимірних методів. Наведено результати комплексної статистичної оцінки фінансового стану Одещини.

In this work a complex approach to the estimation of financial activity of an enterprise is suggested, the essence of which is the integration of traditional statistical methods that are used in practice and multivariate statistical methods. The results of a complex statistical estimation of the financial situation in Odessa region are given here.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах становлення цивілізованих ринкових відносин в Україні важним напрямком є гармонізація як статистичної методології, так і практичної роботи. Упровадження міжнародних стандартів обліку та статистики призвело до суттєвих змін у підходах визначення системи фінансових показників та їх статистичного аналізу. Вичерпна та достовірна статистична інформація дозволить своєчасно виявити основні тенденції формування й використання фінансових ресурсів підприємств, причини змін, що сталися, сильні та слабкі сторони підприємств та резерви оптимізації фінансового стану у перспективі.

Останнім часом з'явилося чимало публікацій, присвячених фінансовому аналізу, у яких викладено вітчизняний та закордонний досвід. Але автори досліджень під час розкриття сутності фінансового аналізу та його методів класичну статистичну методологію (відносні величини, індекси, аналіз динамічних рядів та інше) називають методами фінансового аналізу [1, с. 22-63; 2, с. 63-130]. Дійсно, статистика значною мірою забезпечує методологічну базу фінансового аналізу, але не є методом фінансового аналізу. Через це виникає потреба у подальшому розвитку статистичної методології та її поєднанні з положеннями й викладками фінансової науки, що відтворювалось би на конкретних прикладах, розрахунках і висновках.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Фінансову діяльність підприємств та організацій можна розглядати на макрорівні та мікрорівні. На кожному рівні діє своя система показників [3, с. 207-222; 4, с. 60-74], але методика їх розрахунку повинна бути уніфікованою, відповідати світовим стандартам та будуватися за принципами послідовності, достовірності, повноти та своєчасності. Дотримання перелічених вимог забезпечує формування якісної інформаційної бази про фінансову діяльність як окремого підприємства, так і сукупності підприємств та організацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. У сучасній науковій літературі багато уваги приділяється розрахунку та статистичній обробці фінансових показників на мікрорівні [1, с. 221-251; 5, с. 55-133, 166-175], але проблемам оцінювання макрорівня звертають мало уваги. В

існуючих умовах розвитку регіонів, надання їм розумної самостійності, потрібна своєчасна та повна інформація про загальну фінансову діяльність підприємств та організацій для прийняття правильних фінансових управлінських рішень, для вирішення поточних та перспективних фінансово-господарських проблем керівництвом регіону, яку може надати статистика. Комплексна статистична оцінка фінансових результатів регіону потрібна також під час обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку регіональної економіки та формування макроекономічних показників. Для побудови якісної інформаційної бази важливо поєднати статистичні методи, що мають широкий прикладний характер, та методи, які мають більш науково-теоретичний характер й низьку розповсюдженість через консервативне мислення практиків. Отримані таким чином результати дозволять вирішити зазначені регіональні проблеми.

Формування цілей статті. Показати результати поглибленого комплексного аналізу фінансової діяльності підприємств та організацій Одещини, який проведено за допомогою поєднування загальноприйнятих статистичних методів та прийомів й способів багатовимірного статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальне уявлення про фінансову діяльність підприємств та організацій незалежно від напрямку їх діяльності можна одержати на підставі інформації, яка відображена у бухгалтерській та фінансовій звітності. Регіональні органи державної статистики для характеристики фінансової діяльності підприємств розраховують показники доходу від реалізації продукції, сальдований фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, чистий прибуток (збиток), показник операційних витрат, рівень рентабельності (збитковості), показники обігових коштів та стану розрахунків. На основі зазначених показників будуються та аналізуються відносні величини структури (як відношення частки до цілого), абсолютні прирости (як різниця між звітним та базисним чи попереднім рівнем відповідного показника), темпи зростання (як відношення звітного та базисного чи попереднього рівня відповідного показника) та темпи приросту. На нашу думку статистичний аналіз фінансової діяльності потрібно поглибити в таких напрямках. По-перше, доповнити структурний аналіз доходів та витрат розрахунком середнього квадратичного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень:

$$\sigma_{стр.зр.} = \sqrt{\frac{\sum (d_1 - d_0)^2}{n}},$$

де d_1 та d_0 - частка кожної статті доходів (витрат) в загальному обсязі доходів (витрат) відповідно у звітному та базовому періодах;

n – кількість статей у доходній (витратній) частині.

За допомогою цього показника можна розрахувати, на скільки відсоткових пунктів у середньому структура доходів (витрат) звітного періоду відхилилась порівняно з базисним. Цей же показник можна використати під час структурного аналізу обігових коштів, та усіх інших показників фінансових результатів у розрізі видів діяльності, форм власності, території.

По-друге, з метою отримання зведеної кількісної оцінки фінансової діяльності підприємств доцільно використовувати багатовимірні статистичні методи [6], зокрема, метод головних компонент, факторний і таксономічний аналіз та їх спільне використання. Завдяки багатовимірним статистичним методам можна розв'язати наступні завдання:

- знайти приховані, але об'єктивно існуючі закономірності між багатьма факторами та надати оцінку їх впливу на результативні показники фінансової діяльності;

- описати результати фінансової діяльності однією чи декількома (2-3) синтетичними величинами, які є зведеною кількісною оцінкою фінансової діяльності підприємств та організацій та об'єднують всю вихідну інформацію (особливість отриманих величин - мінімальна втрата інформації);

- порівняти фінансову діяльність підприємств та організацій, визначити однорідні за складом групи.

Відмітимо, що багатомірні статистичні методи є уніфікованими, тому їх можна використовувати на будь-якому рівні економіки.

На підставі статистичної інформації про фінансову діяльність підприємств та організацій Одещини проведено структурний аналіз, розраховані ланцюгові темпи росту та приросту, коефіцієнти випередження та використані багатомірні статистичні методи, насамперед, таксономічний аналіз. Усі теоретичні викладки досить розповсюджені та відомі [наприклад, 1, с. 22-63; 2, с. 63-133; 6, с. 88-95]. Запропонована методика поєднання прикладних та теоретичних методів статистики дозволила отримати наступні результати.

Основним джерелом формування фінансових результатів підприємств є отриманий ними доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). За підсумками річної фінансової звітності в 2005 р. порівняно з 2004 р. в Одеській області [7, с. 3-14] реалізація продукції зросла на 18,4 %. В економіці Одещини в 2005 р. найбільшого обсягу доходів отримано підприємствами оптової й роздрібною торгівлі (50,8% загального обсягу), промисловості (20,7%) і транспорту (14,5%).

Для розрахунку сальдованого фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування складають суми прибутку (збитку) підприємств від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків) до сплати податків. В 2005 році 62,6% підприємств та організацій Одеської області мали позитивний результат і одержали 3114,6 млн. грн. прибутку, а решта 37,4% були збитковими і спрацювали з від'ємним результатом. Сальдований фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування в цілому по Одеської області склався позитивним і зріс на 68,0 % порівняно з 2004 р. Більше половини прибутку в області створили підприємства державної та державної корпоративної форми власності (59,8% від загального результату). Підприємства приватної форми власності створили лише 40,7% прибутку. Негативний вплив (-0,5% від загального обсягу) на формування прибутку економіки Одещини спричинили підприємства комунальної та комунальної корпоративної форми власності, які були збитковими. Зауважимо, що в структурі фінансового результату пріоритетне місце належить підприємствам транспорту та зв'язку. За 2005 рік ними отримано 45,4% всього прибутку по області. У той же час зросла частка прибутку, створеного в промисловості, й склала 31,7% всього прибутку регіону. При цьому обсяг прибутку в промисловості збільшився в 2005 році на 80,6%, що свідчить про позитивні зрушення в економіці Одещини. Значний внесок у створення прибутку промисловості зробили підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, машинобудування, харчової промисловості та підприємства перероблення сільськогосподарських продуктів, торговельні організації. Окремо слід зупинитися на фінансових результатах підприємств, що виконують операції з нерухомістю, здаванням під найм та надають послуги користувачам. З збиткових підприємств в 2004 році вони перетворились на прибуткові підприємства.

Неабияку роль в такому перетворенні зіграв розвиток інвестицій та кредитної діяльності регіону.

Після вирахування непрямих податків та інших вирахувань з доходу, чистий дохід (виручка) від реалізації продукції по Одеській області склав 59042,5 млн. грн. У 2005 році порівняно з 2004 р. чисті доходи всього збільшилися на 19,3%, в тому числі спостерігалось збільшення чистого доходу від реалізації на 19,4% та інших операційних доходів на 13,9%. Позитивним моментом є збільшення у 2005 році інших звичайних доходів (доходів, пов'язаних із залученням позикового капіталу, доходів від інвестицій в інші підприємства) на 37,7%.

З ростом доходів зростають і витрати: в 2005 році порівняно з 2004 роком витрати зросли на 17,9%, в тому числі операційні витрати зросли на 18,3%, інші звичайні витрати зросли на 14,4%, а надзвичайні витрати знизились на 4,0%. Податок на прибуток за аналізований період підвищився на 0,9%. У цілому по економіці Одеського регіону в 2005 році відносна швидкість зростання доходів випереджала відносну швидкість зростання витрат в 1,078 разів або на 1,4 в.п.

Результати розрахунків структури доходів та витрат наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Структура доходів та витрат підприємств та організацій
Одеської області в 2004-2005 р.р.(%)

Показник	2004 р.	2005 р.
Чисті доходи - разом	100,0	100,0
- чистий дохід (виручка) від реалізації	86,3	86,4
- інші операційні доходи	11,2	10,7
- інші звичайні доходи	2,5	2,9
- надзвичайні доходи	0,02	0,02
Витрати – разом	100,0	100,0
- операційні витрати	94,9	95,2
- інші звичайні витрати	3,8	3,7
- надзвичайні витрати	0,03	0,02
- податок на прибуток	1,3	1,1

Структурний аналіз доходів та витрат підприємств показав, що в 2005 році найбільша питома вага в чистих доходах області приходить на чистий дохід від реалізації 86,4% і найбільша питома вага в витратах припадає на операційні витрати – 95,2%. Розрахунок середнього квадратичного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень доходів доводить, що структура доходів в 2005 році в середньому відхилилась на 0,32 в.п. порівняно з структурою доходів 2004 року. Структурні зрушення в складі витрат менш виражені: структура витрат 2005 року у середньому відхилилась на 0,19 в.п. порівняно з структурою 2004 року. Всі зазначені моменти мали безпосередній вплив на формування кінцевого фінансового результату.

Позитивним моментом є зменшення кількості збиткових підприємств. У 2005 році їх частка становила 37,4% від загальної кількості підприємств та зменшилась у порівнянні з 2004 роком на 0,1 в.п. Зазначимо, що збільшилась частка збиткових підприємств сільського господарства, готелів та ресторанів, підприємств державного управління, охорони здоров'я та соціальної допомоги. Серед інших видів економічної діяльності частка збиткових підприємств у 2005 році зменшилась. В 2005 році структура збиткових підприємств за видами діяльності порівняно з 2004 роком у середньому відхилилась на 4,9 в.п. Однією з причин збитковості економіки є значна сума витрат на реалізацію продукції, робіт, послуг. Так, операційні витрати з

реалізованої продукції суб'єктів підприємницької діяльності в Одеській області за 2005 рік зросли на 18,4% при незмінній структурі.

Узагальнюючим показником ефективної діяльності підприємств можна назвати витрати на одиницю реалізованої продукції, робіт, послуг, які в 2005 році порівняно з 2004 роком зменшилися на 0,6% або 0,6 коп./грн., що дозволило Одеському регіону заощадити 355,5 млн. грн. В 2005 році витратомісткість окремих галузей економіки регіону відхилялась від загальних витрат на одиницю реалізованої продукції в середньому на 5 коп./грн. або на 0,1%.

Одним з важливих показників аналізу фінансового стану поряд з показниками, наведеними вище, є рентабельність, що відображає підсумкову ефективність використання капіталу, характеризує віддачу вкладень у виробництво, майно. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств розраховується за класичною формулою, як відношення фінансового результату від операційної діяльності до відповідних витрат, за 2005 рік порівняно з показником 2004 року він зріс на 0,8 в.п. і склав 7,5%. У промисловості, як і в цілому по економіці регіону рівень рентабельності зріс на 0,8 в.п. При цьому найвищих значень рентабельності у промисловості досягли підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості, у яких рівень рентабельності становив 19,4%. Отриманні результати свідчать про можливість промислових підприємств до поширеного відтворення своїх виробничих процесів, незалежність від зовнішніх джерел фінансування. Свідком протилежного є від'ємні значення рентабельності. Найгірший показник склався у підприємств з розподілення електроенергії, газу та води, де рівень збитковості був -4,6%. На 5,0 в.п. знизився рівень рентабельності у 2005 році у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві. Зниження рентабельності зафіксовано також на підприємствах охорони здоров'я та соціальної допомоги.

Загальновідомо, що для стабільності фінансового становища підприємств важливим є наявність достатнього обсягу обігових активів. У цілому по економіці Одещини сума обігових активів за 2005 рік зросла на 29,1%. Їх структура в зазначеному періоді була нераціональною: 57,6% від загальної суми складала дебіторська заборгованість, 28,6% - обігові активи в запасах товарно-матеріальних цінностей, тобто значна частина коштів, яка повинна працювати, накопичувалась в дебіторській заборгованості.

Мірою ефективності фінансових ресурсів, укладених в обігові активи, є показники їхнього обертання. До них відносяться коефіцієнт швидкості обороту, тривалість одного обороту та коефіцієнт закріплення обігових коштів. Методика їх розрахунку досить відома [5, с. 72 -113]. В 2005 році оборотні кошти в Одеській області зробили в середньому 2,5 обороти проти 2,7 обертів у 2004 році. При цьому тривалість одного обороту зросла з 133 днів у 2004 році до 144 днів у 2005 році. Отримані результати свідчать про уповільнення руху обігових активів. Виявлена тенденція вказує на необхідність додаткового залучення обігових коштів в економіку області в обсязі 15,3 млн. грн.

Фінансовий стан підприємств та організацій формується в процесі всієї виробничо-господарської діяльності, тому від його стійкості залежить економічна перспектива підприємств. Проведений статистичний аналіз довів, що фінансовий стан підприємств та організацій Одещини в 2005 році був недостатньо стійким та відповідав задовільному рівні. Розрахунок показників ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості та стабільності за методикою, запропонованою Державним комітетом статистики України, показав, що їх значення у порівнянні з 2004 роком не змінилися й наближені до нормативів.

На заключному етапі дослідження сформовано матрицю вихідних факторів-симптомів для проведення багатовимірного статистичного аналізу, насамперед таксономічного аналізу. Її створюють п'ять характеристик, які розраховані для підприємств та організацій, згрупованих за видами економічної діяльності: сальдований фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, обсяг реалізованої продукції, рівень рентабельності (збитковості), операційні витрати з реалізованої продукції та витрати на одиницю реалізованої продукції. Перші три показники мають прямий вплив на кінцевий результат та відносяться до стимуляторів на відміну від останніх двох, які знаходяться в протилежному зв'язку, та відносяться до дестимуляторів. Розглянуті показники мають різні одиниці масштабу. Для їх порівнювання та уникнення впливу розмірності, вихідні дані стандартизовано за допомогою процедур центрирування та нормування [6, с.25-28].

Надалі за допомогою математичного арсеналу багатовимірних статистичних методів побудовано зведену оцінку фінансової діяльності підприємств та організацій. Оскільки математико-статистичний апарат методів складний, розрахунки проведено із використанням спеціалізованого пакету прикладних програм «Statistika». У таблиці 2 наведено зведена оцінка фінансової діяльності підприємств та організацій Одещини в 2005 році, а також ранги в залежності від досягнутих результатів.

Таблиця 2.

Зведена оцінка фінансових результатів підприємств та організацій Одещини за видами економічної діяльності в 2005 році

Види економічної діяльності	Оцінка	Ранг
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,6319	4
Рибне господарство	0,1645	11
Промисловість	0,7003	3
Будівництво	0,3842	8
Оптова й роздрібна торгівля	0,5447	5
Готелі та ресторани	0,1425	12
Транспорт	0,8867	1
Фінансова діяльність	0,8380	2
Операції з нерухомістю, здавання під найм	0,5177	6
Освіта	0,1943	10
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,3253	9
Колективні, громадські та особисті послуги	0,4629	7

Аналіз отриманих даних показав, що в Одеській області в 2005 році найкраща фінансова діяльність спостерігалась на підприємствах транспорту та організацій, зайнятих фінансовою діяльністю. Їх загальна оцінка перевищує 0,8. Найближчі до них підприємства промисловості та сільського господарства, оцінки яких відповідно 0,7 і 0,6. У третю групу увійшли підприємства оптової й роздрібною торгівлі та підприємства з операцій з нерухомістю, здавання під найм, зведена оцінка фінансової діяльності яких знаходиться у межах 0,52-0,54. Найгірша фінансова діяльність була у готелів та ресторанах (0,14).

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З огляду на вищенаведене можна зробити висновок що, незважаючи на позитивні тенденції щодо збільшення обсягів прибутку, зменшення кількості збиткових підприємств та зменшення витрат на одиницю реалізованої продукції, фінансовий стан більшості підприємств та організацій Одеської області в 2005 році був нестабільним. Майже половина підприємств регіону працювала нерентабельно. Серед негативних моментів слід назвати неефективне використання підприємствами як власних, так і

запозичених ресурсів, низький рівень ліквідності. Ці явища суттєво гальмують розвиток економіки регіону.

Проведена процедура таксономічного аналізу дозволила надати комплексну зведену оцінку фінансової діяльності підприємств за видами діяльності та провести ранжирування, виділяючи лідерів і аутсайдерів. Отримані результати підтвердили висновки структурного аналізу та аналізу динамічних рядів.

Для стабілізації та покращання фінансової діяльності підприємств та організацій регіону можна запропонувати такі заходи:

- покращення фінансової діяльності аутсайдерів, тобто організацій освіти, підприємств рибної промисловості, готелів та ресторанів, оскільки ці напрямки є збитковими для регіону;

- проведення гнучкої фінансової та податкової політики, посилення контролю над витратами виробництва;

- покращення взаємовідносин між постачальниками й споживачами з метою одержання більш раціонального співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості;

- використання укупі прикладних традиційних методів та науково-теоретичних методів (наприклад, аналіз динамічних рядів, структурний аналіз, багатомірні статистичні методи та інші) для поглиблення статистичного дослідження як на мікрорівні, так і на макрорівні.

У подальшій роботі планується з метою отримання комплексної оцінки фінансової діяльності підприємств та організацій Одещини та вибору оптимального способу серед багатомірних статистичних методів використати факторний аналіз, дискримінантний аналіз та поєднати їх, побудувати регресійну модель на базі отриманих загальних факторів.

Література

1. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 387 с.
2. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
3. Лутчин Н.П., Миронюк А.К. Статистика фінансів. Навчальний посібник. – Львів: «Новий світ – 2000», 2005. – 324 с.
4. Воловец Я.В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник. – К.: Алерта, 2005. – 199 с.
5. Шиян Д.В., Строченко Н.І. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник. – К.: А.С.К., 2005. – 240 с.
6. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании. Пер. с польск. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 176 с.
7. Про фінансову діяльність підприємств та організацій Одещини за 2005 рік /Н.М. Валюх, А.Х. Черненко, Т.В.Погорелова //Економічна доповідь: Державний комітет статистики України, Головне управління статистики в Одеській області та Міністерство освіти і науки України ОДЕУ. - №08-07/160; №01-18/682 – Одеса, 2006. – 20 с.